

УДК 929 (477)

ВЧЕНІ ЛЬВОВА ЗА ПОЛЬСЬКИМ БІОГРАФІЧНИМ СЛОВНИКОМ (Т. I-VII)

Тимченко В. М., канд. істор. наук
(Інститут біографічних досліджень
Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського)

У статті на основі вивчення перших семи томів Польського біографічного словника аналізуються персоналії польських науковців Львова. Визначаються напрямки їх діяльності, ступінь відношення до України, приналежність до наукових закладів, значення їх творчості для науки, зокрема, світової. Робляться спостереження над тим, які галузі та теми досліджень переважали.

Тема євроінтеграції в останні роки набула значної ваги. Польське минуле більшості українських етнічних територій становить певне підґрунтя для цього процесу. Адже історично європейська культура, зокрема наука, на західноукраїнських землях була представлена головним чином польськими вченими, які працювали в основному у Львові. Вони являли собою важливих носіїв західних цінностей та ідеалів. На жаль, ця сторінка історії української науки довгий час знаходилась поза увагою українських біографістів. Об'єктивну інформацію про польських вчених, що працювали у Львові, можна отримати за матеріалами «Польського біографічного словника» [1-7]. Це видання вже стало об'єктом уваги українських науковців. Так, Н.П. Романова дала загальну характеристику словнику та представила його перший том [8].

У даній роботі розглянуто біографії сорока дев'яти вчених зі Львова, що містяться у I-VII томах цього ґрунтовного довідкового видання. Ці науко-

вці за напрямком їх діяльності розподіляються наступним чином.

Науки розподіляються на суспільні та природничі. Серед представників суспільних наук найчисельніша група – історики. До них природно додати кількох філологів. Перерахуємо цих особистостей та представимо їх основний внесок у науку. Ян Алембек (діяльність з 1582 р.; помер у 1636 р.) – автор першого історичного опису Львова [1, s. 74-75]. Анджей Максиміліан Фредро (близько 1620-1679 рр.), який у 1652 р. видав історичну працю [7, 114-116], Август (Августин) Бельовський (1806-1876 рр.), який працював хранителем рукописних збірок у Національній бібліотеці ім. Оссолінських і видав та упорядкував багато історичних джерел [2, s. 58-59], Фердинанд Бостель (1860-1935 рр.), який займався багатьма темами, зокрема, різними питаннями історії Львова (бернардинський костюл, міський арсенал, місцеві башти, будинки, артилерія, фортифікації, вулиці, живопис, золотництво та багато іншого) [2, s. 376], та Ян

Непомуцен Гонтковскі (1814-1878 рр.), який видав у Львові історичну працю про рідне Освенцимське князівство, що на наш час вже застаріла [2, s. 338-339]. Історик євреїв та староеврейський філолог Соломон Бубер (1827-1906 рр.) готував біобібліографічні словники, що значною мірою торкалися Львова, обнародував виписки з кагальних книг цього міста [3, s. 74].

Історики права: професор Львівського університету Освальд Мар'ян Бальцер (1858–1933 рр.), який видавав юридичні пам'ятки, вивчав давній устрій Польщі, досліджував право польських вірмен [1, s. 245], та Фердинанд Бішофф (1826-1915 рр.), який займався правом львівських вірмен. Історик та етнограф Францішек Гавронські (Равіта) (1845-1930 рр.) досліджував такі питання українського минулого: гайдамацькі рухи, 1863 рік, державно-суспільний устрій на Русі в XI-XII ст., євреї у народній історії та літературі на Русі, козацтво та козацькі князі, написав працю «Богдан Хмельницький», в етнографії займався народною творчістю та вивченням З. Доленгі-Ходаковського [7, s. 330-331]. Етнограф Адам Роберт Фішер (1889–1943 рр.), професор Львівського університету спеціалізувався на поляках, а також вивчав русинів, полабців та лужичан [7, s. 18-19].

Геральдист та генеалог Ян Мар'ян Дрогойовський (1858–1911 рр.) написав монографію з історії власного роду [5, s. 385]. Мистецтвознавець та історик мистецтва, професор Львівського університету Ян Антоневич Болос (1858-1922 рр.) найбільше займався італійським Відродженням, зокрема творчістю Тіціана і Леонардо да Вінчі [1, s. 137-138].

Філолог Густав Блятт (1858-1916 рр.) працював у галузі морфології польської мови та порівняльно-

індоєвропейських питань [2, s. 121]. Головним об'єктом дослідження лінгвіста-індолога Анджея Гавронського (1885-1927 рр.) була санскритська художня література II-V століть [7, s. 325-328]. Мовознавець-полоніст професор Львівського університету Генрик Гертнер (1892-1935 рр.) займався старопольським письменництвом, історією польської мови у XVI ст., стилістикою, граматику сучасної польської мови та різними типами останньої, а також дидактикою [7, s. 205-207].

Наступна група – представники інших суспільних наук. Зокрема філософи: філософ-психолог доктор Львівського університету Броніслав Бандровський (1879-1914 рр.), дослідник психології мислення [1, s. 256-257], філософи Кароль Френкель (1891-1920 рр.), який займався естетичними проблемами [7, s. 129], та Станіслав Гарфайн-Гарські (1867-1928 рр.), який займався історичним матеріалізмом та історіософією [7, s. 279-280], педагог Болеслав Адам Барановський (1844-1916 рр.) [1, s. 276-277].

Теологи: греко-католицький священник професор Львівського університету Ян Бартошевський (1852–1920 рр.), який займався пасторальною теологією [1, s. 328-329], львівський архієпископ Юзеф Більчевський (1860-1923 рр.), який займався християнською археологією [2, s. 94], ксьондзи Адам Герстманн (1873-1940 рр.), який займався спочатку пасторальною теологією, а потім моральною, використовуючи казуїстичний метод [7, s. 403-404], Станіслав Франкль (1903-1944 рр.), який вивчав різні питання Тридентського собору, працюючи у галузі спеціальної догматики та фундаментальної теології [7, s. 91-92].

Юристи: професор Львівського університету Август Ервін Баласіц (1844–1918 рр.), який займався авст-

рійським процесуальним цивільним правом [1, s. 230] та професор державного права, дослідник конституцій, зокрема конституцій 1921 і 1935 років, та державного устрою Едвард Дубанович (1881-1943) [5, s. 425-426].

Економісти: економіст-суспільник Леон Білінський (1846-1923 рр.) вивчав цілісність предмету систематично відповідно до різноманітних видів економічних зв'язків (швидкозмінних і сталих, добровільних і примусових), спирався на теорію Мальтуса і Ричарда, і належав до реалістичної школи [2, s. 97-98].

Юзеф Бузек (1873-1936) був економістом, статистиком, демографом, юристом і трохи істориком. Він вивчав сучасний йому стан народного господарства в Росії, тобто на рубежі XIX і XX ст., заморську еміграцію з Австрії, вплив зборів на рух населення в Галичині, був енергійним прихильником ідеї самоврядування, досліджував також стихійне (не примусове) викорінювання слабших національностей на користь сильніших. Разом з тим науковець працював у галузі адміністрації й адміністративного права, розглядаючи народне шкільництво та адміністрацію суспільного господарства, надрукував також декілька статистичних робіт про суспільні та національні відносини населення Галичини. Крім економіки цей вчений торкнувся історії – він досліджував антипольську політику Бісмарка [3, s. 155-156].

Природознавчі науки розподіляються на фундаментальні та прикладні. Фундаментальні розподіляються на органічні галузі, які досліджують живі організми (біологія), і неорганічні – які досліджують неживі матерії або змертвілу органіку. Серед представників фундаментальних наук найбільше біологів. У свою чергу біологи розподіляються на зоологів та ботаніків.

Почнемо з зоологів. Бенедикт Дибовський (1833-1930 рр.) створив зоологічний музей у Львівському університеті. Цей вчений найбільше відзначився у галузі систематики і зоогеографії. Обсяг його досліджень був дуже широкий, він охоплював ракоподібних, молюсків, риб, птахів, ссавців, не рахуючи дрібніших підвидів з інших відділів. Відкриття багатой фауни Байкалу пробудило широке зацікавлення, прославило Дибовського і польську науку, з часом породило ряд подальших експедицій в більш сприятливих умовах при моральній і матеріальній підтримці держави. Наукова діяльність Бенедикта не обмежувалася систематикою і фізіографією. Він висловлювався в загально біологічних справах в зв'язку з еволюційними і мутаційними теоріями, розв'язував завдання з порівняльної анатомії і філогенезу, цікавився питаннями спадковості і колоніальної будови організму, не чужою була йому і антропологія. Природничі, антропо-логічні і етнографічні колекції Дибовського розмістилися насамперед в музеях Варшави і Львова [6, s. 36-40].

Ентомолог Юзеф Дженджелевіч (1844-1918 рр.) займався сітчастокрилими комахами, які, відповідно до сьогоденної систематики, творять ряди: ефемериди, бабки, панорпате, ручейники, перларія, корродентія і сітчастокрилі, зокрема описав кілька нових для науки видів з ряду ручейників, а саме: ріакофіла фурцата, акрофілакс чарнохорікус, акрофілакс верналіс, стенофілакс карпатікус, геліконіс хоміаценсіс, друзус карпатікус, четоптерікс полоніка, ретельно дослідив з природничої точки зору Східні Карпати, Покуття, Поділля, Сілезію, а також багато місцевостей південної Польщі, базував свої природничі праці виключно на музеї ім. Джедушицьких

у Львові [6, s. 180].

Зоолог Бенедикт Фулінський (1881-1942 рр.) розпочав наукові праці дослідженнями зародкового розвитку членистоногих, після чого перейшов на ембріологічні дослідження глистів з групи планарій, потім зконцентрував увагу на зародковому розвитку моллюсків, реституційних властивостях глистів, проблемі зародкового горла, а також запропонував ревізію системи простоеліткових глистів, спираючись на тезу про філогенетичне значення положення горла; далі від морфогенетичних студій глистів Бенедикт перейшов до систематичних і фауністичних досліджень цієї групи [7, s. 181].

Володимир Джедушицький (1825-1889 рр.) – засновник музею ім. Джедушицьких у Львові, музеолог, зоолог, який створив номенклатуру видів, а також додав до наукової номенклатури кільканадцять нових видів рослин і тварин, орнітолог, етнограф, який застосував до етнографічних експонатів скансенівську методику, даючи образ даного середовища (наприклад, «Селянська хата») в трьохвимірному трактуванні і у всіх реалістичних подробицях [6, s. 123-126].

Зоолог Юзеф Бонковський (1848-1887 рр.) опрацьовував різні види моллюсків, які були зібрані вченим власноруч і передані до Музею ім. Джедушицьких у Львові; разом з цим науковець займався і гірничою фауною з району Львова і Поділля [1, s. 383]. Орнітолог та лепідоптеролог Юліан Мар'ян Бруніцький (1864-1924 рр.) написав докторську дисертацію на тему птахів, спостережених в околицях Стрия, і був власником однієї з найбільших колекцій метеликів у краї [3, s. 22-23].

Тепер представимо ботаніків: Владислава Боберського (1846-1891 рр.) [2, s. 150-151] та Броніслава Блоцького (1857-1919 рр.). Останній

отримав визнання завдяки дослідженням флори Поділля. Він є відкривачем кільканадцяти нових сортів і видів квіткових рослин. Ми завдячуємо йому зібранням гербарію Поділля, Східних Карпат та околиць Львова. Ці зібрання, становлячи важливий документальний матеріал для пізнання флори краю, знаходяться у Львові, у Ботанічному музеї Закладу систематики та морфології рослин Університету Яна Казимира. Наукова діяльність вченого припадає на період 1880-1912 рр. Її відкриває флористична монографія про дністрові простори в околиці Більчу та Циган на Поділлі, опублікована у щорічнику «Космос», що виходив у Львові. Під кінець життя дослідник намагався на підставі глибокого пізнання флори Поділля та околиць Львова порушити загальні проблеми генезису та історії флори цих околиць. Результатом таких старань є дві праці: «Теорія еволюції клімату у геологічному минулому» (видана німецькою мовою у Львові) та «Спроба генетичного з'ясування характеру флори околиць Львова» (видана німецькою мовою, 1908 р.) [2, s. 137].

Тепер звернемося до представників неорганічних природничих наук. Серед них досить чисельна група геологів. Наприклад, Алоїз Альт (1819-1886 рр.) писав статті і наукові праці зі сфери тектонічної геології, друковані вже від 1840 р. Кожного читача вже в цій першій праці мусить привертнути увагу розмір професійних знань у галузі геології у такого молодого (ледве 21 рік мав) автора, юриста за фахом, який дискутував про рухи гірських утворень і сили, які їх викликають на карпатських і сусідніх теренах, про черговість цих рухів, вираховував особливі зкам'янілості з крейди і третього ступіню околиць Львова, Поділля, Чернівців і Залещик [1, s. 82-83].

Мінералог та геолог Станіслав Ян Непомуцен Кастан Дунін Борковський (1782-1850 рр.) відзначився відкриттям на Везувії содаліту, важливого скелетворчого мінералу, раніше відомого лише в Гренландії, а потім докладніше дослідив його. В наступні роки вчений опублікував аналізи інших мінералів, таких як пемза, егеран, баварський танталіт, що спричинило до обрання його в члени Академії наук в Мюнхені. Окрім описів та аналізів мінералів, Борковський займався описом вітчизняних мінералів та скель; подавав також короткі повідомлення про дослідження мінералів, таких як янтар з Підгородища під Львовом, про сірку з Трускавців, про мідь, купорос, білий свинець з Буковини та ін. [2, s. 337-338]. Нафтовик Клавдій Ангерман (1861-1922 рр.) працював не тільки у галузі нафтознавства, а й у економічній та політичній науках [1, s. 112-113].

Обидва львівські хіміки діяли переважно в органічній галузі науки. Доктор Львівського університету Ернест Титус Бандровський (1853-1920 рр.) будучи студентом Львівського університету створив свою першу працю про конденсацію фенолобраметану з толуолом під впливом цинкового пилу. Після повернення додому визначний хімік розпочав дослідження ацитимковокрислової кислоти, ці праці допомогли отримати між іншим пропаргілову кислоту і її солі. Пізніше займався в основному циклічними зв'язками, особливо тими, які вміщували азот, також стереохімією оксималової кислоти. В галузі фізико-хімії Бандровський досліджував явища світіння тіл, які кристалічно виділялися з розчинів. Переконався, що такі явища відбуваються частіше, ніж припускають, і їх причиною не є, як вважали раніше, перехід аморфних тіл в кристалічні, однак всі вони обумовлені виділеннями тіла у

певному відміченому хімічному складі, з розчину також у певному виділеному складі [1, s. 257].

Професор Львівської політехнічної школи Август Фройнд (1835-1892 рр.) відзначився своїм синтезом проктони, який належить до найбільших робіт того часу, що стосувалися органічного синтезу, а синтез триметилену відкрив нові горизонти і здобув для науки нові галузі в хімії вуглецевих сполук. До найвідоміших його праць належать дослідження нафти, мальтозії, горобинового соку [7, s. 133].

Астроном Марчін Ернст (1869-1930 рр.) досліджував рух небесних тіл і явища, які їх супроводжують [6, s. 291]. Наукові праці Яна Непомуцена Франке (1846-1918 рр.) стосувалися головним чином кінематичної геометрії, теоретичної механіки та історії математичних наук [7, s. 88-89].

Тепер звернемося до представників прикладних наук. У деяких фундаментальних наук також розвинулися прикладні різновиди. Так, хімік Францішек Казимір Дорант (1869-1910 рр.) все життя працював на промисловість. У Львові він зробив відкриття у сфері солярних масел, помітно покращуючи рафінування нафти. Праця про індиго, видана в 1898 році у Львові, надала йому статус у науковому світі [5, s. 326-327].

До однієї з найдавніших прикладних наук належить медицина. Владислав Биліцький (1846-1931 рр.) займався гінекологією. Йому належить відкриття способу для виміру таза [3, s. 170].

Мар'ян Франке (1877-1944 рр.) у першу чергу був видатним фахівцем у галузі внутрішніх хвороб. З ініціативи Антонія Сабатовського створив лабораторію бальнеологічно-кліматологічних досліджень (останній пізніше хабілітувався з цього предмету); для Владислава Дибовського (пізніше до-

цента фізичного виховання) організував лабораторію з методичного дослідження молоді, яка віддається спортові; врешті утворив станцію для дослідження зміни активності і спокою у людей та тварин (її вів Людвік Пташек). Новиною стало заснування електрокардіографічної лабораторії, яка обслуговувала Державний шпиталь у Львові (телеелектрокардіографія). З наукових праць Франке на перший план висуваються роботи з патології нирок, утроби і серця [7, s. 90].

Лікар-бактеріолог професор Львівського університету Наполеон Ян Гоншоровський (1876-1941 рр.) створив львівську школу мікробіологів. Він займався холерою на Галичині у 1913 р., досліджував бактеріологічний склад повітря у школах, різні заразні хвороби та їх поширення у вигляді ендемій, епідемій та іншого, зокрема вивчав східне Прикарпаття [7, s. 353-354].

Прикладні науки також вивчають неживу матерію. До представників таких галузей відносяться наступні вчені. Електротехнік Роман Дзєслєвський (Здзіславський) (1863-1924 рр.), професор Львівського політехнічного інституту, займався також вивченням вимірювальних приладів та нафтознавством [6, s. 167-168].

Архітектор Ігнаці Тадеуш Мар'ян Дрекслер (1878 – 1930 рр.) у технічній сфері отримав визнання піонера ще тоді тільки зароджуваної на території країни науки про містобудівництво. Його головною заслугою було опрацювання ряду проєктів забудови для міст Кракова (1911 р.), Перемишля (1920-1928 рр.), Любліна, Радомля, і великого Львова (1920-1928 рр.). У сфері реалізованих ним праць його головним прагненням було впорядкування міської комунікаційної мережі за допомогою такого розпланування тротуарів та

доріг, щоб це максимально зменшило їх кількість, і одночасну заміну інших поверхонь вулиці на газони. Така умова мала на меті не тільки зменшення витрат на бруківку, але й збільшення зелені в місті, яка є не лише прикрасою міста, а й резервуаром свіжого повітря. Крім питань, пов'язаних з містобудівництвом, також цікавився естетикою, писав багато критичних статей у сфері образотворчого мистецтва та художньої фотографії. Останні роки життя присвятив урбаністично-естетичним студіям [5, s. 375-376].

Науковий доробок професора Львівського політехнічного інституту Станіслава Анчица (1868-1927 рр.) розподіляється на роботи зі сфери переробки текстильних волокон та роботи зі сфери переробки металів [1, s. 91-92].

Отже, серед науковців Львова гуманітаріїв та природничників майже порівну (27 і 22 відповідно). Найбільше істориків (12 осіб, вони лідирують серед представників гуманітарних наук), багато біологів (8, в основному зоологів – 6), вони лідирують серед представників природничих наук). Перевага істориків пояснюється давніми традиціями європейської культури Львова. Саме представники цієї науки (Я. Алембек та А. М. Фредро) стали першими науковцями міста ще до виникнення університету.

Більшість з наведених особистостей – львів'яни, які народилися у Львові або на Львівщині, або, принаймні, на Західній Україні, виростили, навчалися у Львівському університеті, деякі з них залишилися працювати у цьому навчальному закладі або у Львівському політехнічному інституті, якщо говорити про інженерів. Але були й такі, що при-

їхали з інших земель (наприклад, краків'яни С. Анциц, В. Білицький та Ю. Більчевський, варшавці М. Ернст та А. Гавронські, представник мінщини Б. Дибовський, а також Ф. Бішофф, Ю. Бузек, Ф. К. Дорант, Ф. Фройнд, Я. Н. Гонтковські). Навпаки – поїхав з міста лише хімік Е. Т. Бандровський, який починав наукову діяльність у Львівському університеті. Як бачимо, багато вчених (11) приїхало з Європи (головним чином з етнічної Польщі, менше – з Відня, Ф. Бішофф – з Оломуньца в Угорщині) до Львова, а залишило це місто лише одна людина. Батько Яна

Алембека у другій половині XVI ст. прибув з Фрибурга в Бризговії. Трое осіб (А. Е. Баласіц, Б. Дибовський і Ф. Бішофф) працювали в основному у Львівському університеті, четверо (І. Т. М. Дрекслер, Р. Дзеслевський, Ф. К. Дорант, Ю. Я. Биковський) – у Львівському політехнічному інституті, М. Ернст – спочатку у Львівському політехнічному інституті, потім у Львівському університеті.

Багато з представлених вчених зробили внесок у розвиток не тільки польської та української наук, а й європейської та світової.

ЛІТЕРАТУРА

1. Polski Słownik Biograficzny. – Kraków, 1935. – Т. I.
2. Polski Słownik Biograficzny. – Kraków, 1936. – Т. II.
3. Polski Słownik Biograficzny. – Kraków, 1937. – Т. III.
4. Polski Słownik Biograficzny. – Kraków, 1938. – Т. IV.
5. Polski Słownik Biograficzny. – Kraków, 1939-1946. – Т. V.
6. Polski Słownik Biograficzny. – Kraków, 1948. – Т. VI.
7. Polski Słownik Biograficzny. – Kraków, 1948-1958. – Т. VII.
8. Романова Н.П. «Польський біографічний словник (Polski Słownik Biograficzny). Принципи побудови. Ukrainica» // Українська біографістика. - К.: 1996. – с. 175-200.

Тимченко В.Н. Ученые Львова в соответствии с Польским библиографическим словарем (Т. I-VII). В статье на основе изучения первых семи томов Польского биографического словаря анализируются персоналии польских учёных Львова. Определяются направления их деятельности, степень отношения к Украине, отношение к научным заведениям, значение их творчества для науки, в частности мировой. Проводятся наблюдения над тем, какие сферы и темы исследований преобладали.

Timchenko V.N. Scientists of Lviv, in accordance with the Polish bibliographic dictionary (V.I-VII). In the article on the base of first seven volumes of Polish Biographical Dictionary was investigated scientists of Lwiv. It was researched directs of their activities, measure of relations to Ukraine, accessory to the research institutions, value of their creation for science including world science.